

7214

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Dalarna

Djurså

Haag, Anna. 1934.

M 82

U.L.M. 11 frögel. Matordning och
bord. seder.

18 bl. 4 =

L. L.

Exc. J. B.

7214

Matordning och bordsseder.

Dalarna.

Djura.

Anna Haag.

Ink. 14/5 1934.

I. Matordning.

1. Beteckningar för "måltid": mål,
morrval, itval. Nu skan allt ja bid
lä måls, nu skall han allt bli riktigt
hungrig till nästa måltid. Målilla, emel-
lan måltiderna. Ja bärga må målilla,
jag åt ej emellan måltiderna.

2. Beteckningar för olika måltider,
vilka avse måltidens kvalitet eller kvanti-
tet: klen | morrval | dålig | prekrost | godn | morgonval
middag, god middag.

3. Beteckningar för "tid för måltid",
dags att äta: tid | lä | äta.

4. Beteckning för tid emellan två mål.

2
målmilla.

5. Beteckning för litet mellanmål, avsett att stilla den värsta hungeren: liss lill-middey middag, liten middag; för "äta litet mellan måltiderna, äta milla målom.

7. De måltider, som för våra gäng-
se i bygden voro mörroval, frukost, middag,
öt- eller aftroval, aftonvard, gröt, kvälls-
mat. Ingen mat men möjligen för någon
en sup, det var början av dagen, no domm
kamm opp eller vid uppstigningen, fru-
kost eller mörrovaln äts vid ätta tiden,
mången gång även senare, vanligt var,
no domm ha stilt frå så, när arbetet
i ladugården var avslutat. Skulle
dock någon bort, så äts det förut, och
den, som för arbetets skull ej kunde när-

JLMA 7214. Anna Haag. 1934

DAL. DJURA

Frgl. M 82

vara, fick äta efteråt, fekk äta ättärat.
 I varje gård, där mjölk fanns, dar domm
ätt mjölk, kokades nästan alltid välling,
 varje morgon, kormjös välling var moro, an-
 nars öspa, om dricka fanns, om domm
 ätt no dricka kok lä. Detta var då su-
 panmaten, kokkninja, men först äts
strömming och potatis, strömming, koeka
ätt stekt på glöda, kokad eller stekt
på glöden, en annan morgon, moro, ätt
oppvarmd pillsa, oppvärd pölsa med
iskurna potatisbitar, luskurin jölpäru-
bitar, eller oppvarmd kakemat må jöl-
pärur, korrodypa, blodkorvbitar upp-
värmda i flött tillsammans med potatis.
 I stället för kaltrikar till strömmingen
 och ibland även till pölsa, begagnades

2
 äga v.
 'ägle'

(bröskittjir) stycken av tunnbröd, som också ^{obs.} så sist ätos upp. Dessa maträtter brukades för det mesta till frukost, Till mid-dag, som äts vid 1 eller 2 tiden beroende på, om det var sen-äll snar middag, tidig eller sen middag, skulle det i flesta fall vara kyött å jöl-pärur, stekt fläsk eller glödstekt fär-kött och därefter, altsö, är-soppa, kål, gryn-soppa, grin-soppa, klimp-soppa, klimpar kokta i buljong eller någon annan sylan mat. Var det då en duktig husmor, så varierade hon med rätterna, so kok annt o sam slag, än det blev ombyte. Afton-varden, sk-valn, af-lovaln, äts vid 5 eller 6 tiden på kvällen, och då förekom bland annat även jöl-pärur duppa, sönder-mosad potatis,

DAL. DJURA
Frgl. M 82
JLIMA 7214. Anna Haag. 1934

5 blandad antingen med mjöl och mjölk eller med vatten och i senare fallet med gräslök. Flott, ~~flot~~, skulle det vara i båda. Vid 8-9 tiden på kvällen äts gröten, ~~gröten~~. Det var dock ej så bestämt med maträtterna för varje mål, det kunde så väl hända, att någon kokade en jolpäruduppa till middag eller också rent av en gröt, och vid sista målet på dagen kokades då mjölk upp och i stället för gröt ~~å mjölk~~, åt man mjölk och gröt. Var och en lagade alltså den mat, som de hade råd till. Likaså kunde man också äta aftonvard, avtovel, som snarast at, så enkelt som möjligt. Så var för hallandet, då man fick höra sådana uttryck som: Vi ät bara i gås, ~~ust~~ ~~eller~~

II gäs,
bet. 3

DJMA 7214. Anna Haag. 1934
DAL. DJURA
Fröj. M 82

missans gäs lä ö val.

Under söndagen skulle särskilt middagen vara bättre, därför talades också om söndagsmiddag. Till denna hörde ett långkok, söndagskok i långkok söndagsgryta, stor gryta, där man till sammans med kött kokade räskalade potatis, kälrötter, räskala jogjävur i rotår, och eftersom köttet skulle koka minst två timmar, erhöles namnet långkok. Innan potatisen och kälrötterna skulle i, så gjordes en mollja, anling-en brö-åll bullmollja, av bröd eller lunnbrödsbitar. Räskalad potatis före-kom just aldrig annat än på sönda-garna. Lä voro måltiderna under vin-tern, då alla hemma varande gick ats hemma.

ULMA 7214. Anna Haag. 1934

DAL. DJURA

Frgl. M 82

eller innä, fingo äta inne i stugan.

Under sommaren var matsed-
ningen helt annorlunda, särskilt under
slättern. Då voro de i ordning redan kl. 3
på morgonen, och de, som voro, altjuru,
morgontidiga av sig, även förut. Innan
de på morgonen begävo sig av, kunde de
i lyckligaste fall få sig en sup, eller
kallgröt, kallgröt och mjölk. Sedan
kunde de få hålla på med slättern, slå
for hand, ända till 10 tiden, beroende på
hur mycket skulle slås. Matsäcken, lör-
mat, bröd, smör, ost och mesost, stekt
strömming och stekt kött och potatis,
bulle, smör, ust och missmor, stekt
strömming, stekt fläsk all färdgjött i
jolpärur, hade någon lagt i, innan

olte-ginj

DAL. DJURA
Frgl. M 82
ULMA 7214. Anna Haag. 1934

man begav sig på åkern. Detta, att
 plocka i matsäcken, benämndes lätt ti
sättjän. Men många gånger hände det, att läta uti
 de arbetande inte fingo något, varkän vält
äll kout, förrän mörv aln, frukosten, men
 då fekk domm hall så ti dricks kän,
 dricks kannan, som alltid var med, och som
 rymde omkring $2\frac{1}{2}$ kanna. Supan maten ute
 på åkern bestod antingen av brödbitar i
 mjölk, lång- eller kärnmjölk, tjåck mjölk,
 eller tjårn mjölk sull eller dricks sull, bröd-
 bitar i litet siraps blandat dricka, eller av
kokning: vålling, öspa, ölsoppa, och då
 de om nätterna lägo på slojen, låg båf
ta, skulle det alltid på morgonen kokas
 en atvålling. Vanligen äts den tillsammans
 med mjölk, detta benämndes ös på litå

ULMA 7214. Anna Haag 1934

DAL. DJURA

Frgl. M 82

9 mjölk. Tog mjölken slut, ersattes den
av smör, smör ti åttvällinjän. Var det
nu någon, som hade svårt tå bärrg så, blev
fort hungrig, så stoppades några knäcke-
brödsbitar i kjortelsäcken, dom slappa
på så litä knäckbulla. Alltid jäla å
ti no, alltid fyllde det något.

Mellanmål, liss middag, förekom
ej mer än vid sjäkt kalas, linskäktning.
Då var det ett mellanmål mellan feu-
kost och middag, och det bestod av en
halva bröd, en halv missubulla, ett
slycke smör därpå, i smör käms på,
samt en stur ostskiva, i stura ust-
sjiva, ändått ustn, skuren längs efter
osten.

10. Lovel; sügäl är en urgamal

benämning på sovel. A va nätt mä sugät,
säger, då det var knappt med sovel.

Sammanfattande benämning för
alla matrester, gusslän. Ta reda på
gusslän ä je grisen ä, tag reda på
alla matrester, och giv grisen dem.
A va so miltji gusslän ti, det var
så mycket avfall (etter många mat-
rester) i.

obs!
guss-
län

Bezeichnung för att "äta endast
ett slags mat, sovel; ät bara sugät, bröd:
ät bara buln. Ha bara sovel, det var
också, tä möla.

12. Malsäck: mäsäck. Detta ord
betyder såväl en skinsäck, som ma-
len bars i, som mat i säcken. Ha du
lätta ti sättjän? har du lagt ned ma-

(hjäpa)
läta
uti

11 ten i matsäck?

Andra beteckningar för "matsäck":
ha mat mäsä.

Okpa tillfällen, då folk från bygden måste leva på matsäck: vallning, utarbete, utarbete, arbete utä, i skog och mark.

Beteckning för "utrusta med matsäck", rosst ut kara mä mat, rosst ti rusta uti
at kara, lätt ti sättjän. Vid vallning medtog vallhjonet bröd, bulla, smör i en ask, lätta ti smörassjän där även litet mesost förvarades, en mjölkflaska, flaska mjölk. Vid skogsarbete bestod maten av smör, bröd, fläsk, ost, mjöl, strömming och potatis samt långmjölk.

14. Matsäcken förvarades i en masäck,

skinnsäck, väska, skinnväska, i spän, spann, bässlagsstjista, som säkert fått sitt namn därav, att de brukade ^{kista tomte} ha mat i, Bergslags-
~~den~~, då de voro i Bergslagen och kör- Kista
 de malm. | Lätta ti spän, lagt mat
 i spannen, bätta eller pläkka ti ti
bässlagsstjista, lagt ned maten i kistan.

Benämning för "drickskagge",
 som medfördes på färder, drockskagg el-
 ler drckskanna.

15. Beteckning för "helt liten mat-
 säck, avsedd att bäras i fickan"; Ja
slappa litä ti ficku, jag stoppade li-
 tet i fickan.

16. Det har också förekommit, sär-
 skilt vid ystning, bakning, litet lösust,
 nyloft ost eller bullstiltji, brödstycke

13 rivits av brödet och direct givits bort.

17. Beteckning för särskild god matbit, hemförd av den, som varit på resa: gott. Ja fekk gott tå dom, no dom kamm hem, jag fick vid deras hemkomst något gott, dit räknades också alla godsaker.

II. Bords seder.

18. Beteckning för "bordsbön", basbön. Vanligen lästes basböna lyst av var och en, men vid bröllop högt.

19. Här var den seden, att då det skurats till sommaren, så skulle bordskivan tagas av och ställas upp rest mot bordsfoten. Följden blev då,

att maten sedan framsattes på ett
litt bord, lissbol eller ett långt säte,
långsätå. De ätande sult på säten
eller pallar så nära som möjligt, var och
en med kappa å sjud, skål och sked.

kappa

21. Då gröts äts, togo alla med var
sin sked ur samma gröt-skål, och då
var det att hålla sjedo jämn, att i
hur och ordning eller så, att var och en
fingo lika många skedar gröt med. Att
inte hålla sjedo jämn var, att låta
någon annan få flera skedar gröt, än
man själv tog. Efter slutad måltid
slickades alltid skedarna omsorgsfullt
rena och även kappan, ibland om det gick
för sig, annars brukades skeden, och
med den skavdes, tills den blev riktigt

skedjämn

ren. Detta benämndes skar kappän,
skar ir tröjå bällår. Skedarna sattes
 efter slutad måltid, och då de skickats
 rena antingen i ett ställ eller lades i en
 korg eller låda.

22. Köttet serverades i ett fat av
 lera, och det fat, som togs till köttet, be-
 nämndes då tjött fat. Tjött fat stätt
mitt på bota, fatet med köttet, stod
 mitt på bordet.

Kött och annat sugäl, so-
 vet rullades också in i tunnbröd,
 detta benämndes då lur, tunnbrös-
lur. För mä en lur, missmos lur,
 då mesost lindades i tunnbröd.

Uttryck för alltför tomt, det
 kunde vara om ett matbord eller

Skara v.
 8

I
lur,
 bet. 3

16

något annat: Jo rent, som åska skull
ha slår ned.

25. Utbryck för brist på bordskick
var, att ta de största bitarna; äta för
fort, så att ej maten saggades ordent-
ligt, svälga öslugga, äta bara sovel.

Att rapa, rapa, efter slu-
fad måltid ansågs ej alls opassande.
Man skulle ju rapa tre gånger innan
va riktigt mätt, och har man ej ra-
pat en gång, var man ej alls mätt.

I rapa, bet.!

26. Beteckningar för att vila
efter dagens huvudmåltid; sov mid-
dag. Detta gjordes särskilt under slät-
tern, då de slagit av gräset, rört upp
det, röl ti hö, då brukade de sova
ända tills kl. 2 eller 3 på eftermiddagen

JLMA 7214. Anna Haag. 1934

DAL. DJURA

Frgl. M 82

då det sen var att hässa köket. Vid
5 eller 6 tiden åts ute på åkern öt-
eller afloval, bestående av smör, bröd,
ost, mesost, strömming, stekt hemma och
jörvarad i en träask samt potatis. Gröten
åts hemma, men lägo de kvar på åkern
under natten, kokades den där. Man tog
sig också någon vilostund, fastän det
inte var vid middagstid. Då var en
gumma ute på åkern en lördag för
att ha in hö² en lördags eftermiddag.
Trött av arbetet somnade hon och sov
i ett sträck tills första klockringningen
på söndagsmorgon, och då hon hörde
kyrk-klockorna sade hon: "öj, ännt
ä' senar!" äj då, är det inte senare.
Hon trodde, att det var helgmåls-

ULMA 7214. Anna Haag. 1934
 DAL. DJURA
 Frgl. M 82

ringningen på lördagskvällen och fortsatte sitt arbete, tills hon såg kyrkefolket, sjösfolkjä.

27. Kom någon in i en gård, en morgon hälsades go moro, god morgon oberoende om de innevarande höll måltid eller ej; vid middag: go middag och kväll, go kväll. Då den besökande gick sadet ajjō utom på kvällen, då de hälsade: go natt i dag.

godnatt,
bet 1

Djura den 30 april 1934
Anna Haag.